

Антуан де Сент-Екзюпері

Маленький принц

Антуан де Сент-Екзюпері

Маленький принц

Повість-казка

Переклад з французької : А. ЖАЛОВСЬКИЙ

За виданням:

Антуан де Сент-Екзюпері. Маленький принц.— К.: Молодь, 1976.

Версія файлу 1.0

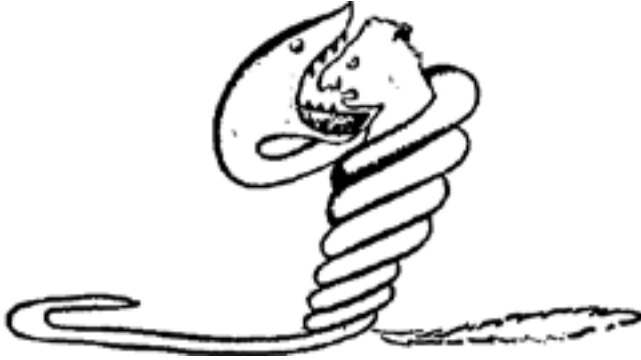
ЛЕОНОВІ ВЕРТУ

Вибачте мені, діти, що я присвятив цю книжку дорослому. У мене є серйозне виправдання: цей дорослий — мій найкращий друг. Є й друге виправдання: він може зрозуміти все на світі, навіть книжки для дітей. І, нарешті, третє: він живе у Франції, і йому там голодно й холодно. Він дуже потребує, щоб його втішили. Та якщо все це не може мене виправдати, то я згоден присвятити книжку тому хлопчикові, яким був колись цей дорослий. Усі дорослі спочатку були дітьми, тільки мало хто з них про це пам'ятає. Отже, я виправляю присвяту:

*ЛЕОНОВІ ВЕРТУ,
коли він був маленьким.*

I

Коли мені було шість років, у книжці під назвою «Невигадані пригоди» — в ній розповідалося про тропічні ліси — я побачив якимось незвичайний малюнок. На малюнку величезний удав ковтав якогось хижого звіра. Ось копія того малюнка:

У книжці було сказано: «Удав ковтає свою жертву цілком, не розжовуючи. Після цього він не може поворухнутись і спить півроку, аж поки не перетравить їжу».

Я багато думав про повне пригод життя джунглів і теж намалював кольоровим олівцем свій перший малюнок — малюнок №1. Ось що я намалював:

Я показав свій твір дорослим і спитав, чи не лякав він їх.

«А чому капелюх має лякати?» — відповіли мені.

Але ж то був не капелюх. То був удав, який проковтнув слона. Тоді я намалював удава в розрізі, щоб

дорослим було зрозуміліше. Їм же завжди треба все пояснювати. Оце мій малюнок №2:

Дорослі порадили мені не малювати більше зміїв ні зовні, ані в розрізі, а краще цікавитись географією, історією, арифметикою і граматиною. Отак і сталося, що в шість років я покинув блискучу кар'єру художника. Зазнавши невдачі з малюнками №1 і №2, я зневірився в собі. Дорослі ніколи нічого не розуміють самі, а діти дуже стомлюються весь час пояснювати і тлумачити їм.

Отож довелося мені обрати іншу професію, і я навчився водити літаки. Літав мало не по всьому світу. І географія, правду кажучи, мені дуже пригодилась. Я вмів з першого погляду відрізнити Китай від Арізони. Це дуже корисно, особливо тоді, коли вночі зіб'єшся з курсу.

За свій вік я стрічав багато всяких серйозних людей і мав з ними багато справ. Довго жив серед дорослих. Бачив їх зовсім близько. І від того моя думка про них не стала краща.

Коли мені траплявся дорослий, який, здавалося, мав світлий розум, я цікавився його думкою про свій малюнок №1, який я назавжди зберіг. Я хотів дізнатися, чи справді ця людина може зрозуміти. Але кожен дорослий завжди відповідав мені: «Це капелюх». Тоді я вже не розмовляв з ним ні про удавів, ні про тропічні ліси, ні про зірки. Я пристосовувався до його розвитку. Говорив з ним про гру в бридж і гольф, про політику і краватки. І дорослий був дуже задоволений, що познайомився з такою розсудливою людиною.

II

Так я жив самотнім життям, і не було нікого, з ким міг би по-справжньому поговорити, аж до аварії, якої я зазнав у Сахарі шість років тому. Щось поламалось у моторі мого літака. Зі мною не було ні механіка, ані пасажирів, і я мав усе зробити сам, хоч ремонт був складний. Це для мене було питання життя або смерті. Питної води я мав од сили на тиждень.

Отож першого вечора я заснув на піску в пустелі за тисячі миль від будь-якого людського житла. Я був ще самотніший, ніж той, хто після корабельної катастрофи опиняється на плоті серед океану. Уявіть же собі, як я здивувався, коли на світанку мене збудив чийсь дивний голосок.

Він сказав:

— Будь ласка... намалюй мені баранця.

— Що?

— Намалюй мені баранця...

Я скочив, наче мене грім ударив. Ретельно протер очі. Пильно подивився навколо. І побачив незвичайного хлопчика, що серйозно розглядав мене. Ось найкращий його портрет, який згодом мені пощастило намалювати. Тільки на моєму малюнку він, звичайно, далеко не такий гарний, як був насправді. Це не моя вина. Коли мені було шість років, дорослі відбили у мене віру в те, що я зможу стати художником, і я нічого не навчився малювати, окрім удавів — зовні і в розрізі.

Отож я круглими від подиву очима дивився на цю появу. Не забувайте, що я був за тисячі миль від будь-якого місця, де жили люди. А тим часом не схоже було, щоб цей хлопчик заблукав або до смерті стомився чи вмирав від голоду, спраги а чи від страху. По його зовнішності зовсім не можна було сказати, що це дитина, яка загубилася серед пустелі, за тисячі миль від населених місць. Нарешті мені вернулась мова, і я сказав:

— А... що ти тут робиш?

Тоді він знову попросив тихо і дуже серйозно:

— Будь ласка... намалюй мені баранця...

Таємнича поява так вразила мене, що я не наважився відмовитись. І хоч яким безглуздям це могло видатися тут, за тисячі миль від населених місць, коли на мене чигала смерть, я дістав з кишені аркуш паперу та ручку. Але в ту ж мить згадав, що вчився головним чином географії, історії, арифметики та граматики,— і сказав хлопчикові (трохи навіть сердито), що не вмію малювати. Він одказав:

— Це нічого. Намалюй мені баранця.

Я ніколи в житті не малював баранів і тому відтворив для нього один з двох малюнків, які тільки й умів малювати: удава зовні. Я був дуже вражений, коли хлопчик відповів:

— Ні, ні! Я не хочу слона в удаві! Удав — дуже небезпечний, а слон надто великий. У мене все маленьке. Мені потрібен баранець. Намалюй баранця.

І я намалював.

Він подивився пильно та й каже:
— Ні! Цей баранець зовсім кволий. Намалюй іншого.
Я намалював.

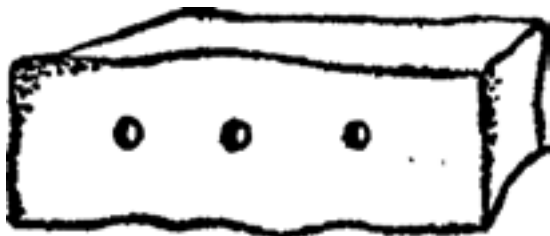

Мій друг усміхнувся лагідно й поблажливо:
— Ти ж добре бачиш — це не баранець, а великий
баран. У нього роги...
Тоді я намалював ще одного.

Але він забракував і цей малюнок.
— Це надто старий. Я хочу такого баранця, щоб дов-
го жив.

Тоді, втративши терпіння — адже мені треба було якнайскоріше розбирати і лагодити мотор,— я надряпав оцей малюнок.

І сказав:

— Ось тобі ящик. А в ньому той баранець, якого ти хочеш.

Я був страшенно здивований, побачивши, як засяяв мій юний суддя:

— Саме такого я й хотів! Як ти гадаєш, багато трави потрібно для цього баранця?

— А хіба що?

— Таж у мене дома все — маленьке...

— Йому, напевне, вистачить. Я дав тобі зовсім маленького баранця.

Хлопчик схилив голову над малюнком:

— Не такий він і маленький... Глянь! Він заснув...

Так я познайомився з маленьким принцом.

III

Минуло чимало часу, поки я зрозумів, звідки він узявся. Маленький принц про все розпитував мене, а моїх питань, здавалося, не чув. Тільки з випадково сказаних слів мені поступово все відкрилося. Так, уперше побачивши мій літак (я не малюватиму літака — для мене це надто складна річ), він запитав:

— Що це за штука?

— Це не штука. Ця річ літає. Це літак. Мій літак.

І я з гордістю пояснив йому, що вмію літати. Тоді він вигукнув:

- Як! Ти впав з неба?
- Так,— скромно відповів я.
- О, це цікаво!

І маленький принц так голосно засміявся, що мене аж зло взяло. Я хочу, щоб до мого лиха ставилися серйозно. Потім він додав:

— Отже, і ти прибув із неба. А з якої планети?

От де розгадка його таємничої появи тут!

— Виходить, ти попав сюди з іншої планети? — різко спитав я.

Але він не відповів. Дивлячись на мій літак, він повільно хитав головою:

— На ньому ти не міг прилетіти здалеку...

І довго про щось думав. Потім вийняв з кишені мого баранця і почав розглядати цей скарб.

Уявляєте собі, як зацікавило мене оте напіввизнання, ота згадка про «інші планети». Я спробував дізнатися більше:

— Звідки ж ти прибув, хлопчику? Де твій дім? Куди ти хочеш доставити мого баранця?

Він замислено помовчав, а тоді сказав:

— Добре, що ти дав мені ящик: уночі баранець там спатиме, це буде його будинок.

— Авжеж. І якщо ти будеш гарним хлопчиком, я дам тобі що й мотузок, щоб прив'язувати його вдень. І кілок.

Мої слова, здається, неприємно вразили маленького принца.

— Прив'язувати? Яке безглуздя!

— Але ж якщо ти його не прив'яжеш, то він зайде бозна-куди і загубиться.

Мій друг знову зайшовся сміхом:

— Та куди ж, по-твоєму, він піде?

— Куди завгодно. Прямо перед собою, куди очі дивляться.

Тоді маленький принц серйозно зауважив:
— Це нічого, у мене там усе дуже маленьке.
І, можливо, трошки сумно додав:
— Якщо йти прямо перед собою, куди очі дивляться,
то далеко не зайдеш...

IV

Так я узнав ще одну дуже важливу річ: його рідна планета навряд чи більша ніж будинок!

Це не дуже мене здивувало. Я добре знав, що, крім таких великих планет, як Земля, Юпітер, Марс, Венера, котрим дали імена, є ще сотні інших, і серед них такі маленькі, що їх навіть у телескоп важко помітити. Коли якийсь астроном відкриє таку планету, він дає їй не ім'я, а номер. Називає, скажімо: астероїд 3251.

У мене є серйозні підстави думати, що планета, з якої прилетів маленький принц,— астероїд В-612. Цей астероїд бачили тільки раз — 1909 року, його помітив у телескоп один турецький астроном.

Про своє відкриття астроном доповів тоді, подавши всі докази, на Міжнародному астрономічному конгресі. Але ніхто йому не повірив тільки тому, що він був одягнений по-турецькому. Отакі ті дорослі!

На щастя для астероїда В-612, турецький султан велів своєму народові під страхом смертної кари носити європейське вбрання. 1920 року астроном — тепер уже в елегантному костюмі — знову доповів про своє відкриття. І на цей раз усі з ним погодилися.

Я вам розповів такі деталі про астероїд В-612 і навіть сказав його номер усе через тих же дорослих. Дорослі люблять цифри. Коли розповідаєш їм про свого нового друга, вони ніколи не цікавляться найголовнішим. Ніколи вони не спитають: «А який у нього голос? Які ігри він любить? Чи збирає колекцію метеликів?» Вони

питають: «Скільки йому років? Скільки у нього братів? Скільки він важить? Скільки заробляє його батько?» І потім думають, що вже знають людину. Якщо кажеш дорослим: «Я бачив гарний будинок з червоної цегли, на вікнах — герань, а на даху голуби»,— вони не можуть уявити собі його. Їм треба сказати: «Я бачив будинок на сто тисяч франків». Тоді вони вигукують: «Ото краса!»

Отож, коли їм скажеш: «Маленький принц справді існував, доказом цього є те, що він був чарівний, що він сміявся і хотів баранця, а як тобі хочеться мати баранця, то ти існуєш»,— коли їм скажеш так, вони тільки здвигнуть плечима і назвуть тебе дитиною. Але якщо скажеш їм: «Планета, з якої він прилетів,— астероїд В-612»,— це їх переконає, і вони дадуть спокій, не докучатимуть розпитуваннями. Отакі ті дорослі! Не треба на них сердитись. Діти повинні бути дуже поблажливі до дорослих.

Але ми, ті, хто розуміє, що таке життя, ми, певна річ, не зважаємо на цифри. Я залюбки почав би цю повість так, як починають чарівну казку. Я хотів би сказати:

«Був собі маленький принц, який жив на планеті, трошечки більшій за нього самого, і якому дуже потрібен був друг...» Ті, хто розуміє життя, одразу побачили б, що все це щира правда.

Я зовсім не хочу, щоб мою книжку читали задля розваги. Мені стає так боляче, коли я згадую свого маленького друга і розповідаю про нього. Минуло вже шість років відтоді, як він разом із своїм баранцем покинув мене. І я намагаюсь розповісти про нього, щоб не забути його. Це сумно, коли забувають друзів. Не кожен має друга. І я можу стати таким, як дорослі, котрі нічим не цікавляться, окрім цифр. От я ще й тому купив коробку фарб і олівці. Нелегко в моєму віці знову братися до малювання, якщо за все життя тільки й намалював удава зовні і удава в розрізі, та й то в шість років! Я,

звичайно, старатимусь якнайкраще передати схожість. Але зовсім не певен, що мені це вдасться. На одному малюнку виходить вдало, на другому — портрет зовсім не схожий. Я трохи помиляюсь і щодо вrostу. Ось тут маленький принц надто великий. А он там він занадто маленький. Вагаюся також, згадуючи колір його вбрання. Отож малюю сяк-так, невпевнено. Нарешті, я можу помилитись і в якихось важливіших подробицях. Та ви вже вибачайте. Мій друг ніколи нічого не пояснював. Можливо, думав, що я такий же, як і він. Але я, на жаль, не вмію бачити баранців крізь стіни ящика. Можливо, я трохи схожий на дорослих. Певно, я трохи постарів.

V

Кожного дня я щось узнавав про його планету, про те, як він вирушив звідти в мандри, як подорожував. Він розповідав про це поступово, між іншим. Таким чином на третій день я дізнався про трагедію з баобабамі.

Це теж сталося завдяки баранцеві, бо маленький принц, ніби поинятий тяжким сумнівом, раптом запитав мене:

— Скажи, правда ж, баранці їдять кущі?

— Так, це правда.

— О! Я радий.

Я не зрозумів, чому важливо, щоб баранці їли кущі. Але маленький принц додав:

— Виходить, вони й баобаби їдять?

Я сказав маленькому принцові, що баобаби — не кущі, а величезні, як дзвіниця, дерева, і хоча б він привів навіть цілий табун слонів, вони не з'їдять і одного баобаба.

Почувши про табун слонів, маленький принц засміявся:

— Їх довелося б поставити один на одного...

А тоді розважливо сказав:

— Перш ніж виростуть, баобаби спочатку бувають маленькі.

— Це правда! Але нащо тобі, щоб баранець їв маленькі баобаби?

— Ну як же! — відповів він, ніби мова йшла про щось зовсім очевидне. І мені довелося добре подумати, доки я не зрозумів, у чому річ.

І справді, на планеті маленького принца, як і на всіх інших планетах, росли корисні трави і бур'яни. Отже, там є добре насіння корисних рослин і шкідливе насіння бур'янів. Але ж насіння невидиме. Воно спить, сховане в землі, доки якійсь насінинці не заманеться прокинутись. Тоді вона потягається і спершу несміливо пускає до сонця паросток — чарівну маленьку безневинну травинку. Якщо це редиска або троянда — хай собі росте. А коли це якийсь бур'ян — треба одразу, як тільки розпізнаєш той паросток, вирвати його з корінням. На планеті маленького принца було жахливе насіння... То насіння баобабів. Ґрунт планети був геть уражений цим насінням. А баобаб — така рослина, що коли розпізнаєш її надто пізно, то вже ніколи не позбудешся. Він захарастить усю планету. Він проб'є її своїм корінням. І якщо планета дуже маленька, а баобабів дуже багато, вони розірвуть її на шматки.

— Є таке правило,— казав мені згодом маленький принц.— Прибрався сам уранці — ретельно прибери і свою планету. Треба виривати баобаби одразу ж, як тільки побачиш, що то не троянди, бо молоді паростки троянд і баобабів майже однакові. Це дуже нудна робота, але й дуже легка.

Одного разу він порадив мені постаратися намалювати якийсь гарний малюнок, щоб усе це, добре зтямили діти і моєї планети.

— Якщо колись вони подорожуватимуть,— казав він,— це стане їм у пригоді. Інколи якусь свою роботу можна й відкласти, од того нічого не трапиться. Але,

з баобабом відкладати не можна — буде лихо. Я знав одну планету, на якій жив ледар. Він не звернув уваги на три кущики...

З розповіді маленького принца я намалював цю планету. Я не люблю повчального тону. Але люди так мало знають, якої шкоди завдають баобаби, а небезпека для того, хто попав би на астероїд, від них така велика, що цього разу я роблю виняток і відходжу од своєї стриманості. «Діти! — кажу я. — Стережіться баобабів!» Я хотів попередити моїх друзів про небезпеку, яка давно чигає на них, а вони не знають цього, як не знав раніше я сам, — хотів застерегти їх, і тому так старанно працював над цим малюнком. Моє повчання варте тієї праці. Можливо, ви спитаєте: чому в цій книжці нема ще таких величних малюнків, як цей, з баобабми? Відповідь дуже проста: я пробував їх намалювати, але нічого не вийшло. А коли малював баобаби, мене надихала свідомість того, що це річ невідкладна.

VI

О маленький принце, помалу я зрозумів твоє сумне життя. Довгий час ти мав тільки одну розвагу: милувався заходом сонця. Я дізнався про це вранці четвертого дня, коли ти сказав мені:

— Я дуже люблю захід сонця. Ходімо подивимось на захід сонця.

— Але ж треба почекати...

— Що почекати?

— Почекати, коли сонце заходить.

Спочатку ти дуже здивувався, а тоді засміявся сам із себе. І сказав:

— Мені все здається, що я дома!

І справді. Коли в Америці полудень — у Франції сонце вже заходить, це всі знають. І якщо б за хвилину перенестись у Францію, можна було б побачити, як там заходить сонце. На жаль, до Франції аж надто далеко. Але на твоїй маленькій планеті тобі досить було пересунути свій стілець на декілька кроків. І ти бачив захід сонця щоразу, коли тільки хотів...

— Яюсь в один день я бачив захід сонця сорок три рази!

І трошки згодом ти додав:

— Знаєш... коли стає дуже сумно, приємно подивитися, як заходить сонце...

— Отже, того дня, коли ти бачив захід сонця сорок три рази, тобі було сумно?

Та маленький принц не відповів.

VII

На п'ятий день, знову ж таки завдяки баранцю, мені відкрилася таємниця життя маленького принца. Він спитав несподівано, без ніякого вступу, ніби то було наслідком довгих мовчазних роздумів:

— Якщо баранець їсть кущі, то він їсть і квіти?

- Він їсть усе, що попадеться.
- Навіть квіти з колючками?
- Так. Навіть квіти з колючками.
- А нащо ж ті колючки?

Цього я не знав. Я саме був зайнятий — намагався викрутити в моторі сильно закручений гвинт. Мене дуже непокоїло, що вимушена посадка набирає серйозного характеру, — питної води майже не лишилось, і я вже боявся найгіршого.

- Нащо ж ті колючки?

Якщо маленький принц щось питав, він ніколи не відступав, доки не діставав відповіді. Я розсердився через той гвинт і сказав що попало:

— Колючки ні на що не потрібні, квіти випускають їх просто від злості!

- О!

А потім, трошки помовчавши, кинув якимось аж сердито:

— Я тобі не вірю! Квіти слабенькі. Вони простодушні. І підбадьорюють себе. Думають, що з колючками вони страшні...

Я нічого не відповів. У ту хвилину я казав собі: «Якщо цей гвинт і зараз не піддасться, я розіб'ю його молотком». Маленький принц знову перебив мої думки:

- І ти думаєш, що квіти...

— Та ні ж! Ні! Я нічого не думаю! Я відповів тобі що попало. Я зайнятий серйозним ділом!

Він здивовано глянув на мене:

- Серйозним ділом!

Він дивився на мене, на молоток у моїй руці, на чорні від мастила пальці, дивився, як я схилився над річчю, що була, на його думку, дуже потворна.

- Ти говориш, як дорослі!

Мені стало трохи соромно. А він безжально додав:

- Ти все плутаєш... ти геть усе перемішав!

Маленький принц таки справді дуже розсердився. Він труснув головою, і вітер розмаяв його золоте волосся.

— Я знаю одну планету, там живе такий собі добродій з багряним обличчям. Він не понюхав жодної квітки. Ніколи не глянув на зірку. Ніколи нікого не любив. Ніколи не робив нічогосінько, тільки складав цифри. І з ранку до ночі повторював, як оце ти: «Я людина серйозна! Я людина серйозна!» — так і дметься з пихи. Але ж то не людина, то гриб.

— Що?

— Гриб!

Маленький принц аж побілів од гніву.

— Мільйони років у квітів ростуть колючки. І мільйони років баранці все-таки їдять квіти. То невже це не серйозна річ — збагнути, чому вони так намагаються випустити колючки, які їм нічого не дають? Хіба це не важливо, що баранці і квіти воюють між собою? Невже це не серйозніше і не важливіше, ніж рахунки товстуна з багряним обличчям? І коли я знаю квітку, що є тільки одна в світі і росте тільки на моїй планеті, а маленький баранець якогось чудового ранку з'їсть її, не тямлячи навіть, що він накоїв, — це, виходить, теж не має значення!

Він зашарівся, потім озвався знову:

— Якщо ти любиш квітку, що є одна-єдина в світі і тільки на одній з мільйонів і мільйонів зірок, цього досить: дивишся на зорі і відчуваєш себе щасливим. І кажеш собі: «Десь там — моя квітка...» А коли баранець її з'їсть, то це все одно, як коли б одразу погасли всі зорі. І це, виходить, не має значення!

Більше він нічого не міг сказати. Він раптом заплакав. Стемніло. Я відклав інструменти. Смішно було думати про молоток, про гвинт, про спрагу та смерть. На цій зорі, на планеті — на моїй планеті, Землі — був маленький принц, якого треба заспокоїти! Я взяв його на руки. Гойдав його. Я казав йому:

— Квітці, яку ти любиш, не загрожує ніяка небезпека... Я намалюю твоєму баранцеві оброть... Намалюю для твоєї квітки броню... Я...

Я не дуже тямив, що кажу. Почувався страшенно незграбним. Не знав, як підійти до нього, як повернути його до себе... Вона така таємнича, ця країна сліз.

VIII

Дуже скоро я навчився краще розпізнавати ту квітку. На планеті маленького принца завжди росли прості квіти — у них був тільки один ряд пелюсток, їм потрібно було зовсім мало місця, і вони нікого не турбували. Вранці ті квіти розпускались у траві, а ввечері в'янули. А ця якось проросла із зернятка, занесеного невідомо звідки, і маленький принц пильнував той паросток, не схожий на інші росточки. То міг бути якийсь новий вид баобаба. Проте незабаром кущик перестав рости і зібрався цвісти. Маленький принц, який стежив за величезним пуп'янком, відчував, що ось-ось побачить якесь диво, проте квітка, схована у своїй зеленій кімнатці, ще не була готова — вона все чепурилася. Дбайливо добирала барви. Вона виряджалася поволі, приміряла пелюстку за пелюсткою. Вона не хотіла виходити скуйовджена, як ото мак-самосій. Вона хотіла появитися в усьому сяйві своєї краси. О, то була страшенна кокетка! Отож її таємниче вбирання тривало багато днів. Нарешті одного ранку, саме коли сходило сонце, вона показалаь.

Як ретельно вона готувалася, скільки точної праці доклала, а тепер, позіхаючи, мовила:

— Ох, я насилу прокинулась!.. Вибачте... Я ще не зачесана...

Маленький принц не міг стримати свого захоплення:

— Які ви гарні!

— Справді? — тихо мовила квітка у відповідь.— І я народилася разом із сонцем...

Маленький принц догадався, що красуня не надто скромна, але вона була така зворушливо гарна!

— Здається, пора снідати,— за хвилю додала вона.— Будьте ласкаві, подбайте про мене...

Збентежений маленький принц знайшов поливалку з свіжою водою і полив квітку.

Скоро виявилось, що красуня дуже гордовита й недовірлива, і маленький принц геть замучився з нею. Одного разу, говорячи про свої чотири колючки, вона сказала йому:

— Нехай приходять хоч тигри з пазурами — не страшно!

— На моїй планеті тигрів немає,— заперечив маленький принц.— До того ж тигри не їдять трави.

— Я не трава,— тихо відповіла квітка.

— Вибачте...

— Я зовсім не боюся тигрів, а от протягів не переносю. У вас немає ширми?

«Не переносить протягів... кепсько для рослини,— подумки відзначив маленький принц.— Дуже складно з цією квіткою...»

— Увечері накрийте мене ковпаком. У вас надто холодно. Незатишна планета. Там, звідки я прибула...

І урвала. Її занесло сюди ще зернятком. Вона нічого не могла знати про інші світи. Хотіла так наївно збрехати і викрила себе — знітилася, потім кашлянула дватри рази — хай маленький принц відчує свою вину.

— Де ж та ширма?

— Я хотів піти пошукати її, але ж ви говорили до мене!

Тоді вона закашляла дужче — надумала покарати його муками сумління.

Отож незабаром у маленького принца, хоч він і любив чудову квітку, прокинулися сумніви. Слова, що не мали ніякої ваги, він узяв близько до серця і відчув себе дуже нещасливим.

— Мені не треба було її слухати,— довірливо сказав він мені одного разу.— Ніколи не треба слухати квітів. Треба дивитися на них і дихати їхніми пахощами. Моя квітка сповнила пахощами всю мою планету, а я не вмів тішитися нею. Ота розмова про тигрячі пазурі мала б зворушити мене, а я розсердився...

І ще він признався:

— Тоді я ще нічого не розумів! Треба було судити про все по її вчинках, а не словах. Вона дала мені свої пахощі, осяяла мене. Я не повинен був тікати! За тими наївними хитрощами я мав би вгадати ніжність. У квітів так багато суперечностей! Але я був надто молодий, щоб уміти любити.

ІХ

Мені здається, що він утік з перелітними птахами. Вранці того дня старанно прибрав свою планету. Ретельно прочистив діючі вулкани. Він мав два діючих вулкани. На них було дуже зручно розігрівати сніданок. І ще у нього був один погаслий вулкан. Але, як він казав, хто знає, що може трапитись! Отож він прочистив і згаслий вулкан. Добре прочищені вулкани горять рівно і тихо, без вивержень. Виверження вулкана — це ніби пожежа в димарі, коли там горить сажа. На Землі, ясна річ, вулканів не прочистиш — для цього ми надто малі. Тому вони й завдають нам стільки прикрощів.

Пойнятий смутком, маленький принц вирвав також останці паростки баобабів. Він думав, що ніколи більше не повернеться. Але вся ця звична робота того ранку була йому надзвичайно приємна. А коли востаннє полив чудову квітку і зібрався накрити її ковпаком, він мало не заплакав.

— Прощайте,— сказав квітці маленький принц.
Та вона не відповіла.

— Прощайте,— повторив він.

Вона кашлянула. Але не від простуди.

— Я була дурна,— озвалася нарешті квітка.— Вибач мені. І постарайся бути щасливим.

Маленький принц був дуже здивований, що вона не дорікала йому. Стояв, збентежений, із скляним ковпаком у руках. Не розумів, звідки ця тиха ніжність.

— Ну, звісно, я люблю тебе,— мовила квітка.— Ти не знав цього, то моя вина. Але це не має ніякого значення. Ти був такий же дурненький, як і я. Постарайся бути щасливим... Залиш цей ковпак. Він мені вже не потрібен.

— А вітер...

— Я не так і застуджена... Нічна прохолода буде мені корисна. Я ж квітка.

— А звірі...

— Треба стерпіти, коли появиться дві-три гусениці,— я ж хочу познайомитися з метеликами. Здається, вони такі гарні. Та й хто ж мене провідуватиме? Ти будеш далеко. А великих звірів я не боюсь. У мене теж є пазурі.

І вона простодушно показала свої чотири колючки. Потім додала:

— Не тягни, це мене дратує! Ти ж надумав іти. Вирушай.

Бо не хотіла, щоб маленький принц бачив, як вона плаче. То була така горда квітка...

Х

Планета маленького принца була поблизу астероїдів 325, 326, 327, 328, 329 і 330. Отож він і почав з того, що відвідав їх,— треба ж було чимось зайнятися й чомусь навчитися.

На першому астероїді жив один король. Убраний у пурпур і горностаї, він сидів на троні — зовсім просто-му, а проте величному.

— А, ось і підданий! — вигукнув король, побачивши маленького принца.

«Як він може мене пізнати? — подумки спитав себе маленький принц.— Він же ніколи не бачив мене».

Він не знав, що світ для королів дуже спрощений. Для них усі люди — піддані.

— Підійди, щоб я тебе краще бачив,— сказав король, страшенно гордий, що нарешті може бути над кимось королем.

Маленький принц озирнувся, шукаючи, де б сісти, але всю планету покрила пишна горностаєва мантія. Мусив стояти і, стоячи, позіхнув з утоми.

— Етикет не дозволяє позіхати в присутності монарха,— сказав король.— Я забороняю тобі позіхати.

— Не можу стриматись,— відповів маленький принц, страшенно зніяковівши.— Я довго був у дорозі і не спав...

— Ну, тоді наказую тобі позіхати,— мовив йому король.— Я багато років не бачив, щоб хто позіхав. Це мені цікаво. Ну, позіхай ще! Це мій наказ.

— Це мене лякає... більше не можу...— відказав маленький принц і весь почервонів.

— Гм... Гм... Тоді...— мовив король,— тоді наказую тобі то позіхати, то...

Король трохи заплутався і, здавалось, аж розсердився. Адже для короля було головне — щоб поважали його авторитет. Він не терпів непокори. Це був абсолютний монарх. Але він був дуже добрий і тому давав розумні накази.

«Якщо б я,— звичайно казав він,— якщо б я звелів своєму генералові обернутися на морського птаха і генерал не виконав би наказу, то це була б не його вина. Винен був би я».

— Можна мені сісти? — несміливо поцікавився маленький принц.

— Наказую тобі сісти! — відповів король і велично підібрав полу своєї горностаєвої мантиї.

Одне дивувало маленького принца. Планета була зовсім маленька. Чим же міг король тут правити?

— Вибачте, ваша величність,— озвався він,— дозвольте запитати...

— Наказую: питай! — поспіхом мовив король.

— Ваша величність... чим ви правите?

— Усім,— дуже просто відповів король.

— Усім?

Король скромним жестом показав на свою планету й на інші і на зірки.

— І всім цим ви правите? — перепитав маленький принц.

— Усім,— одказав король.

Бо він був не тільки абсолютний монарх, а й володар всесвіту.

— І зорі скоряються вам?

— Ну певно,— потвердив король.— Зорі негайно виконують мої накази. Я не терплю непокори.

Така могутність викликала захоплення у маленького принца. От би йому таку владу, тоді б він зміг милуватися заходом сонця не сорок чотири рази на день, а сімдесят два, або навіть сто чи двісті разів, і ніколи не пересуваючи стільця! Згадавши свою покинуту маленьку планету, він трохи засумував і наважився попросити короля:

— Мені хотілося б подивитись, як заходить сонце... Зробіть ласку... Накажіть сонцю заходити...

— Якщо б я звелів своєму генералові літати, як метелик, з квітки на квітку, або написати трагедію, або обернутися на морського птаха і генерал не виконав би наказу, то хто був би в тому винен — він чи я?

— Ви, ваша величність,— твердо відповів маленький принц.

— Точно,— згодився король.— Від кожного треба вимагати тільки те, що він може зробити. Основою влади має бути передусім розум. Якщо ти накажеш своєму народові кинутись у море, він зробить революцію. Я маю право вимагати покори, бо мої накази розумні.

— А як же мій захід сонця? — нагадав маленький принц, який, спитавши про щось, ніколи не відступав, доки не діставав відповіді.

— Буде тобі й захід сонця. Я зажадаю, щоб воно зайшло. Але в своїй мудрості правителя почекаю, коли будуть сприятливі умови.

— А коли це буде? — поцікавився маленький принц.

— Гм... гм...— відповів король, спочатку заглянувши у товстий календар.— Це буде... гм, гм... сьогодні це буде о сьомій годині сорок хвилин вечора. І тоді ти побачиш, як точно виконуються мої накази.

Маленький принц позіхнув. Шкода, що тут не завжди можна побачити захід сонця. І потім уже він трохи нудьгував.

— Мені більше тут нічого робити,— сказав він королю.— Пора в дорогу.

— Залишся! — мовив король, дуже гордий з того, що в нього є підданий.— Залишся, я призначу тебе міністром.

— Міністром чого?

— Міністром... міністром юстиції.

— Але ж тут нікого судити!

— Це невідомо,— заперечив король.— Я ще не все своє королівство оглянув. Я дуже старий, для карети нема в мене місця, а ходити пішки стомлююсь.

Маленький принц нахилився і ще раз глянув на другий бік планети.

— О! Я вже подивився! — вигукнув він.— Там більше нікого немає.

— Тоді судитимеш самого себе,— відповів король.— Це важче. Себе судити набагато важче, ніж інших.

Якщо ти зможеш правильно судити самого себе, то ти справді мудрий.

— Сам себе я хоч де можу судити,— сказав маленький принц.— Нема чого мені тут жити.

— Гм, гм...— замислився король.— Здається, на моїй планеті десь є старий пацюк. Уночі я його чую. Ти зможеш судити цього старого пацюка. Час від часу будеш засуджувати його до смерті. Таким чином від тебе залежатиме його життя. Але щоразу ти даватимеш йому помилування, щоб вберегти його. Він же у нас один.

— Не люблю я засуджувати до смерті,— сказав маленький принц.— І мені вже пора йти.

— Ні,— заперечив король.

Маленький принц, хоч він уже й зібрався в дорогу, зовсім не хотів засмучувати старого монарха.

— Якщо ви, ваша величність, хотіли б, щоб вашу волю точно виконували, ви могли б дати мені розумний наказ. Веліти, наприклад, не гаючи ні хвилини, вирушити в дорогу. Мені здається, умови для цього сприятливі...

Король нічого не відповів, маленький принц трохи повагався, потім зітхнув і пішов собі.

— Призначаю тебе своїм послом! — квапливо гукнув король.

І вигляд у нього був надзвичайно владний.

«Дивні люди ці дорослі»,— подумав маленький принц, мандруючи далі.

ХІ

На другій планеті жив честолюбець.

— А-а, ось і шанувальник прибув! — скрикнув він, ще здалеку помітивши маленького принца.

Адже для пихатих усі інші — їхні шанувальники.

— Добридень,— сказав маленький принц.— Який смішний у вас капелюх.

— Це для вітання,— пояснив честолюбець.— Щоб кланятися, коли мене вітають. На жаль; сюди ніхто ніколи не приходить.

— Он як? — сказав маленький принц, нічого не зрозумівши.

— Поплещи в долоні,— порадив йому честолюбець.

Маленький принц поплескав у долоні. Честолюбець, трохи піднявши капелюха, поштиво вклонився.

«Тут цікавіше, ніж у короля»,— подумав маленький принц. І знов почав плескати в долоні. А честолюбець, піднімаючи свого капелюха, знову кланявся.

Через п'ять хвилин ця одноманітна гра стомила маленького принца.

— А що треба зробити, щоб капелюх упав? — спитав він.

Але честолюбець не почув. Пихаті люди не чують нічого, крім похвали.

— Ти справді дуже шануєш мене? — спитав він маленького принца.

— А що значить — шанувати?

— Шанувати — значить визнавати, що я найвродливіший, найкраще одягнутий, найбагатший і найрозумніший на планеті.

— Але ж на твоїй планеті ти один!

— Зроби мені ласку, все одно шануй мене!

— Я шаную,— сказав маленький принц, легенько стенивши плечима,— та яка тобі від того користь?

І він утік од честолюбця.

«Ці дорослі — таки дуже дивні люди»,— простодуш-но подумав він, мандруючи далі.

XII

На наступній планеті жив пияк. Маленький принц був там зовсім недовго, а все одно його огорнув глибокий

сум. Пияк мовчки сидів перед справжньою колекцією пляшок — порожніх і повних.

— Що ти тут робиш? — поцікавився маленький принц.

— П'ю,— понуро відповів пияк.

— Нащо ти п'єш? — спитав маленький принц.

— Щоб забути,— відказав пияк.

— Що забути? — допитувався маленький принц, якому вже стало шкода пияка.

— Забути, що мені соромно,— признався пияк, похнюпившись.

— Чого ж тобі соромно? — спитав маленький принц, який дуже хотів допомогти йому.

— Соромно, що п'ю! — закінчив пияк і остаточно замовк. А маленький принц, спантеличений, пішов собі.

«Ці дорослі, без сумніву, дуже, дуже дивні люди»,— думав він, мандруючи далі.

XIII

Четверта планета належала бізнесменові. Цей чоловік був так зайнятий, що коли прийшов маленький принц, він навіть голови не підвів.

— Добрий день,— сказав маленький принц.— У вас погасла сигарета.

— Три і два — п'ять. П'ять і сім — дванадцять. Дванадцять і три — п'ятнадцять. Добрий день. П'ятнадцять і сім— двадцять два. Двадцять два і шість — двадцять вісім. Немає часу прикурити. Двадцять шість і п'ять — тридцять один. Ху! Отже, разом п'ятсот один мільйон шістсот двадцять дві тисячі сімсот тридцять один.

— П'ятсот мільйонів чого?

— Га? Ти ще тут? П'ятсот мільйонів... я вже не знаю чого... У мене стільки роботи! Я людина серйозна, мені нема коли розважатися теревенями! Два і п'ять — сім...

— П'ятсот мільйонів чого? — повторив маленький принц, який ніколи, спитавши про щось, не відступав, доки не діставав відповіді.

Бізнесмен підвів голову:

— За п'ятдесят чотири роки, що я живу на цій планеті, було тільки три випадки, коли мене щось турбувало. Перший раз це сталося двадцять два роки тому — сюди бозна-звідки залетів хрущ. Він так жахливо гудів, що я зробив чотири помилки в підрахунках. Другого разу — одинадцять років тому — в мене був приступ ревматизму. Мало фізичних вправ. Мені нема коли тинятись. Я людина серйозна. Третій раз... оце зараз! Отже, я казав, п'ятсот один мільйон!..

— Чого?

Бізнесмен зрозумів, що йому не дадуть спокою.

— Отих маленьких штучок, які інколи можна побачити в повітрі.

— Що ж то — мухи?

— Та ні, такі маленькі, блискучі.

— Бджоли?

— Та ні ж. Маленькі золоті штучки, які викликають мрії у ледарів. Але я людина серйозна. Мені нема коли мріяти.

— А-а! Це зірки?

— Так, так... Зірки.

— П'ятсот мільйонів зірок — що ж ти з ними робиш?

— П'ятсот один мільйон шістсот двадцять дві тисячі сімсот тридцять одна. Я людина серйозна, я люблю точність.

— То що ж ти робиш з тими зірками?

— Що роблю?

— Так.

— Нічого. Я ними володію.

— Володієш зірками?

— Так.

— Але я вже бачив короля, який...

— Королі нічим не володіють. Вони тільки правлять.
Це велика різниця.

— А навіщо тобі володіти зірками?

— Щоб бути багатим.

— А нащо бути багатим?

— Щоб купувати нові зірки, якщо їх хтось відкриє.

«Цей,— подумав маленький принц,— міркує майже так, як той пияк».

Однак розпитував далі:

— Як можна володіти зірками?

— А чиї вони, зірки? — буркотливо запитав бізнесмен.

— Не знаю. Нічії.

— Отже, вони мої, бо я перший про це подумав.

— І цього досить?

— Ну певно. Коли ти знаходиш десь діамант, який нікому не належить, то він твій. Коли ти знаходиш десь острів, який нікому не належить, то він твій. Коли в тебе першого виникає якась ідея, ти береш на неї патент: вона твоя. Я володію зірками тому, що до мене ніхто не додумався ними заволодіти.

— Оце правда,— сказав маленький принц.— І що ж ти з ними робиш?

— Завідую ними,— відповів бізнесмен.— Лічу їх і перелічую. Це важко. Але я людина серйозна.

Це ще не вдовольнило маленького принца.

— Якщо у мене є шовкова хустина, я можу пов'язати її на шию і взяти з собою,— сказав він.— Якщо у мене є квітка, я можу її зірвати і взяти з собою. А ти ж не можеш забрати зірок!

— Ні, зате можу покласти їх у банк.

— Як це розуміти?

— А так: я пишу на папірці, скільки у мене зірок. Потім кладу той папірець у шухляду і замикаю її на ключ.

— І все?

— Цього досить.

«Цікаво! — подумав маленький принц.— І навіть поетично. Але це не дуже серйозно!»

Маленький принц по-своєму розумів, що таке серйозні речі,— зовсім не так, як дорослі.

— У мене,— сказав він,— є квітка, я щоранку її поливаю. У мене є три вулкани, я щотижня їх прочищаю. Усі прочищаю — і діючі, і той, що погас. Хто знає, як воно буде. І моїм вулканам, і моїй квітці корисно, що я ними володію. А зіркам од тебе нема ніякої користі...

Бізнесмен відкрив рота, але так і не знайшов, що відповісти, і маленький принц пішов собі.

«Ці дорослі таки незвичайні люди»,— простодушно думав він, мандруючи далі.

XIV

П'ята планета була дуже цікава. З усіх вона була найменша. На ній якраз вистачало місця для ліхтаря і ліхтарника. Маленький принц ніяк не міг зрозуміти, навіщо серед неба, на планетці, де нема ні будинку, ні населення, потрібні ліхтар і ліхтарник. Одначе він сказав про себе:

«Можливо, цей чоловік тут і недоречний. А проте він не так недоречний, як король, честолюбець, бізнесмен і пияк. В його роботі принаймні є сенс. Коли він засвічує свій ліхтар — то ніби народжується ще одна зірка або квітка. Коли гасить ліхтар — то присипляє ту зірку чи квітку. Дуже гарне заняття. Це справді корисно, бо красиво».

І, наблизившись до планети, він шанобливо вклонився ліхтарникові:

— Добрий день. Навіщо ти оце зараз погасив свій ліхтар?

— Такий наказ,— відповів ліхтарник.— Добрий день.

— А що то за наказ?

— Щоб я гасив свій ліхтар. Добрий вечір.

І він знову його засвітив.

— А нащо ти знову його засвітив?

— Такий наказ,— відповів ліхтарник.

— Не розумію,— мовив маленький принц.

— Тут нічого розуміти,— сказав ліхтарник.— Наказ є наказ. Добрий день.

І погасив ліхтар.

Потім картатою червоною хустинкою витер з лица піт і сказав:

— Жахлива у мене робота. Колись у цьому був сенс. Вранці я гасив ліхтар, а ввечері світив. Решту дня я міг відпочивати, а решту ночі — спати...

— А потім наказ перемінився?

— Наказ не перемінився,— сказав ліхтарник.— У тому й лихо! Планета з кожним роком обертається швидше й швидше, а наказ лишився той самий.

— А як же тепер? — спитав маленький принц.

— Тепер планета повністю обертається за одну хвилину, і я не маю ні секунди відпочинку. Щохвилини я засвічую ліхтар і гашу.

— От цікаво! День у тебе триває одну хвилину!

— Нічого цікавого,— сказав ліхтарник.— Уже місяць як ми з тобою розмовляємо.

— Місяць?!

— Так. Тридцять хвилин. Тридцять днів. Добрий вечір.

І він знову засвітив ліхтар.

Маленький принц подивився на ліхтарника — йому подобався цей чоловік, який так вірно виконував наказ. Маленький принц згадав, як колись, переставляючи свій стілець, він шукав місце, звідки було б видно захід сонця. І йому захотілося допомогти приятелеві:

— Слухай... я знаю, як зробити, щоб ти відпочивав, коли тільки захочеш...

— Я весь час хочу,— зітхнув ліхтарник.

Бо людина може бути водночас і вірна обов'язку і ледача.

І маленький принц вів далі:

— Твоя планетка така крихітна, що ступиш три кроки і вже обійдеш її. Досить тобі йти не поспішаючи, і ти весь час будеш на сонці. Коли надумаєш відпочити,— починай ходити... і день триватиме доти, доки тобі схочеться.

— Ну, це мало що дає,— сказав ліхтарник.— Найбільше в світі я люблю спати.

— Тоді кепсько,— поспівчував маленький принц.

— Кепсько,— згодився ліхтарник.— Добрий день.

І погасив ліхтар.

«Цього чоловіка,— сказав собі маленький принц, уже мандруючи далі,— цього чоловіка зневажали б усі інші — і король, і честолобець, і пияк, і бізнесмен. А тим часом тільки він, здається мені, не смішний. Мабуть, тому, що він не думає про себе».

Маленький принц зітхнув із жалем:

«Він єдиний, хто міг би стати моїм другом. Але його планета надто маленька. На двох там немає місця...»

Він не наважувався признатися собі, що жалкував за цією благословенною планетою головним чином тому, що на ній за двадцять чотири години можна було тисячу чотириста сорок разів бачити захід сонця!

XV

Шоста планета була в десять разів більша за попередню. На ній жив дідуган, який писав товстенні книги.

— Ти ба! — вигукнув він, помітивши маленького принца.— Мандрівник!

Маленький принц сів на стіл і перевів подих. Він уже стільки промандрував!

— Відкіля ти прибув? — запитав його дідуган.

— Що це за товста книга? — поцікавився маленький принц.— Що ви тут робите?

— Я — географ,— відповів дідуган.

— Що таке географ?

— Це вчений, який знає, де розташовані моря, річки, міста, гори і пустелі.

— Дуже цікаво! — сказав маленький принц.— Оце вже справжня професія! — І він обвів поглядом планету географа. Ще ніколи маленький принц не бачив такої величної планети.

— Ваша планета дуже гарна. А океани тут є?

— Цього я не можу знати,— сказав географ.

— А-а! — розчаровано протягнув маленький принц.— А гори?

— Цього я не можу знати,— відповів географ.

— А міста, і річки, і пустелі?

— Цього я теж не можу знати,— мовив географ.

— Але ж ви географ!

— Саме так,— сказав дідуган.— Я географ, а не мандрівник. У мене зовсім немає мандрівників. Не географи ж ведуть облік міст, річок, гір, морів, океанів і пустель. Географ — надто поважна особа, щоб тинятися по світу. Він не виходить із свого кабінету. Але він приймає у себе мандрівників. Розпитує їх, записує їхні спогади. І якщо спогади когось із них зацікавлять географа, він з'ясовує, чи порядна людина цей мандрівник.

— Навіщо?

— Бо мандрівник, який бреше, викликав би справжню катастрофу в географічних книгах. Так само, як і той мандрівник, що забагато п'є.

— Чому?

— Бо у п'яниць двоїться в очах. І там, де стоїть одна гора, такий географ позначив би дві.

— Я знав одного такого,— сказав маленький принц.— З нього був би поганий мандрівник.

— Можливо. Отож, коли виявиться, що мандрівник — людина порядна, тоді перевіряють його відкриття.

— Ідуть дивитися?

— Ні. Це надто складно. Вимагають, щоб мандрівник дав докази. Якщо йдеться про те, що мандрівник відкрив, наприклад, велику гору, він має принести з неї велике каміння.

Раптом географ захвилювався:

— Але ж ти й сам прибув здалеку? Ти мандрівник! Опиши мені свою планету!

І географ розкрив книгу записів, підстругав олівець. Розповіді мандрівників спочатку записують олівцем. Потім ждуть, коли мандрівник подасть докази, тоді вже його розповіді можна записати чорнилом.

— Ну, прошу,— сказав географ.

— О, в мене там не дуже цікаво,— мовив маленький принц,— усе маленьке. У мене є три вулкани. Два діють, а один погас. Але хто знає,— все може бути.

— Все може бути,— потвердив географ.

— І ще у мене є квітка.

— Квітів ми не записуємо,— сказав географ.

— Чому?! Це ж найкрасивіше, що є на світі!

— Тому, що квіти ефемерні.

— Що означає — «ефемерні»?

— Книги з географії — найцінніші серед усіх книг,— сказав географ.— Вони ніколи не старіють. Дуже рідко трапляється, щоб гора зрушила з місця. Дуже рідко буває, щоб океан спорожнів. Ми пишемо про те, що вічне.

— Але згаслий вулкан може прокинутись,— перебив маленький принц.— А що таке «ефемерний»?

— Погаслі ті вулкани, чи вони діють — нам це байдуже,— сказав географ.— Для нас має значення гора. Вона не міняється.

— А що означає «ефемерний»? — повторив маленький принц, який, спитавши про щось, ніколи не відступав, доки не діставав відповіді.

- Ефемерне — це недовговічне, те, що скоро зникає.
- І моя квітка скоро зникне?
- Ну звісно.

«Моя квітка недовговічна,— сказав до себе маленький принц,— їй нічим боронитись, окрім тих чотирьох колючок. А я залишив її вдома зовсім одну!»

Це вперше його взяв жаль. Але він знову набрався духу і спитав:

— Де ви порадите мені побувати?

— Відвідай планету Земля,— відповів географ.— У неї гарна репутація...

І маленький принц вирушив у дорогу, думаючи про свою квітку.

XVII

Отже, сьомою планетою була Земля.

Земля — планета не проста! На ній сто одинадцять королів (включаючи, звісно, і негритянських), сім тисяч географів, дев'ятсот тисяч бізнесменів, сім з половиною мільйонів пияків, триста одинадцять мільйонів честолюбців, тобто близько двох мільярдів дорослих людей.

Щоб дати вам уявлення про розміри Землі, скажу, що до винайдення електрики на всіх шістьох континентах доводилось держати цілу армію — чотириста шістдесят дві тисячі п'ятсот одинадцять чоловік — ліхтарників.

З деякої відстані то було чудове видовисько. Дії цієї армії були чіткі, як у балеті. Починали ліхтарники Нової Зеландії і Австралії. Засвітивши свої вогні, вони йшли спати. Тоді виступали ліхтарники Китаю і Сибіру. Виконавши свою партію, вони зникали за кулісами. Потім надходила черга ліхтарників у Росії та Індії. Далі — в Африці і Європі. За ними — у Південній Америці. А тоді в Північній Америці. І всі вони дотримувались

того порядку виходу на сцену й ніколи не помилялися. То було грандіозно.

Тільки тому ліхтарникові, що запалював єдиний ліхтар на Північному полюсі, та ще його співбратові коло єдиного ліхтаря на Південному полюсі — тільки цим двом жилося легко й безтурботно: вони працювали двічі на рік.

XVII

Коли хочеться сказати щось дотепне, трапляється, іноді трошки й прибрешеш. Розповідаючи про ліхтарників, я не дуже дотримувався правди. Боюся, що в тих, хто не знає нашої планети, від цього може скластися помилкова думка про неї. Люди займають на Землі дуже мало місця. Якщо б два мільярди її мешканців зійшлися й стали тісно один біля одного, як на мітингу, вони легко вмістилися б на площі двадцять миль довжиною і двадцять шириною. Все людство можна було б звалити в купу на найменшому острівці в Тихому океані.

Дорослі, певна річ, вам не повірять. Вони думають, що займають багато місця. Їм, як баобабам, здається, що вони великі й важні. А ви порадьте їм підрахувати. Вони страшенно люблять цифри, і їм це сподобається. Але ви не тратьте часу на цю нудну роботу. Це ні до чого. Ви й так мені вірите.

Отже, опинившись на Землі, маленький принц дуже здивувався, не побачивши жодної живої душі. Він уже злякався, що помилково попав на якусь іншу планету, коли це в піску ворухнулось якесь кільце такого кольору, наче місяць.

— Добрий вечір,— сказав на всякий випадок маленький принц.

— Добрий вечір,— відповіла змія.

— На яку це планету я попав? — запитав маленький принц.

— На Землю,— відказала змія.— В Африку.

— А-а!.. Виходить, на Землі нікого нема?

— Це пустеля. В пустелях ніхто не живе. Земля велика,— мовила змія.

Маленький принц сів на камінь і звів очі до неба.

— От цікаво — для чого зірки світяться,— мовив він.— Певно, для того, щоб кожен зміг колись відшукати свою зірку. Дивись, он моя планета. Вона якраз над нами... Але як далеко до неї!

— Гарна планета,— озвалася змія.— А чого ти прибув сюди?

— Я посварився з однією квіткою,— зітхнув маленький принц.

— А-а,— сказала змія.

І вони замовкли.

— Де ж люди? — нарешті знову заговорив маленький принц.— У пустелі трохи самотньо...

— З людьми теж самотньо,— мовила змія.

Маленький принц пильно подивився на неї.

— Дивна ти істота,— сказав він.— Тонша ніж палець...

— Зате сили у мене більше, як у пальці короля,— зауважила змія.

Маленький принц усміхнувся.

— Не така вже ти сильна... У тебе навіть лап немає... Ти не можеш мандрувати.

— Я можу занести тебе далі, ніж будь-який корабель,— сказала змія.

І обвила біля кісточки ногу маленького принца, мов золотий браслет.

— Торкнувшись когось, я повертаю його землі, з якої він вийшов,— сказала ще вона.— Але ти невинний і прибув із зірки...

Маленький принц нічого не відповів.

— Мені шкода тебе, ти такий слабкий на цій кам'яній Землі. Я можу тобі допомогти, якщо ти дуже шкодуєш за своєю планетою. Я можу...

— О! Я чудово зрозумів,— озвався маленький принц,— але чого ти весь час говориш загадками?

— Я розв'язую всі загадки,— сказала змія.

І вони замовкли.

XVIII

Маленький принц перейшов пустелю і нікого не зустрів, тільки одну квітку. Маленьку непримітну квітку з трьома пелюстками.

— Добрий день,— сказав маленький принц.

— Добрий день,— відповіла квітка.

— А де люди? — чемно спитав маленький принц.

Одного разу квітка бачила, як повз неї пройшов караван.

— Люди? Їх, здається, тільки шестеро чи семеро. Я бачила їх багато років тому. Але хто його знає, де їх шукати. Їх носить вітром. У них нема коріння, це дуже незручно.

— Прощай,— мовив маленький принц.

— Прощай,— сказала квітка.

XIX

Маленький принц піднявся на високу гору. Єдині гори, які він доти знав, то були три вулкани, що сягали йому до колін. Згаслий вулкан був у нього за табурет. Отож маленький принц подумав: «З такої високої гори я зразу побачу всю планету і всіх людей...» Але побачив тільки гострі шпилі скель.

— Добрий день,— сказав він на всякий випадок.

— Добрий день... добрий день... добрий день...— відгукнулася луна.

— Хто ви? — спитав маленький принц.

— Хто ви... хто ви... хто ви...— озвалася луна.

— Будьте моїми друзями,— сказав він,— я зовсім один.

— Зовсім один... зовсім один... зовсім один...— відповіла луна.

«Яка дивна планета! — подумав тоді маленький принц.— Зовсім суха, уся в гострих шпичаках, солона. А людям не вистачає уяви. Вони тільки повторюють те, що їм кажуть... Квітка, яка була у мене дома, завжди говорила перша».

XX

Але сталося так, що після довгих блукань, пройшовши через піски, скелі і сніги, маленький принц, нарешті, знайшов дорогу. А всі дороги ведуть до людей.

— Добрий день,— сказав він.

То був сад, повний квітучих троянд.

— Добрий день,— відповіли троянди.

Маленький принц подивився на них. Усі вони були схожі на його квітку.

— Хто ви? — вражений, спитав він.

— Ми — троянди,— сказали квіти.

— А-а!..— мовив маленький принц.

І відчув себе дуже нещасним. Його квітка розповідала йому, що вона одна така в усьому світі. А ось тут було п'ять тисяч таких же квіток, в одному тільки саду!

«Їй було б дуже прикро, якби вона побачила це! — подумав маленький принц.— Вона б страшенно розкашлялась і вдала, що вмирає, аби тільки не стати смішною. А я мусив би прикидатись, ніби доглядаю її,

бо інакше, щоб принизити й мене, вона справді могла б умерти...»

А потім він ще сказав собі: «Я думав, що маю таке багатство — єдину в світі квітку, а то звичайнісінька троянда. Проста троянда і три вулкани, які сягають мені до колін і з яких один погас, можливо, назавжди — цього замало, щоб бути великим принцом...» І, впавши на траву, він заплакав.

XXI

Отоді й заявився лис.

— Добрий день,— сказав лис.

— Добрий день,— чемно відповів маленький принц і озирнувся, проте нікого не побачив.

— Я тут,— пролунав голос,— під яблунею.

— Хто ти? — спитав маленький принц.— Ти такий гарний...

— Я — лис,— сказав той.

— Пограйся зо мною,— попросив маленький принц.— Мені так сумно...

— Я не можу з тобою гратися,— відказав лис.— Я не приручений.

— О! Вибач,— мовив маленький принц.

І, подумавши, додав:

— А що означає «приручити»?

— Ти нетутешній,— сказав лис.— Що ти шукаєш?

— Я шукаю людей,— відповів маленький принц.— А що означає «приручити»?

— Люди,— сказав лис,— мають рушниці і ходять на полювання. Це так ускладнює життя! І ще вони розводять курей. Це єдина користь од них. Ти шукаєш курей?

— Ні,— мовив маленький принц.— Я шукаю друзів. А що означає «приручити»?

— Це давно забуте поняття,— сказав лис.— Воно означає привернути до себе...

— Привернути до себе?

— Ну певно,— сказав лис.— Ти для мене поки що тільки маленький хлопчик, такий же, як сто тисяч інших. І ти мені не потрібен. І я тобі не потрібен. Я для тебе тільки лис, такий же, як сто тисяч інших лисів. Але якщо ти мене приручиш, ми станемо потрібні один одному. Ти будеш для мене єдиний у цілому світі. І я буду для тебе єдиний у цілому світі...

— Я вже трохи розумію,— озвався маленький принц.— Є одна троянда... здається, вона приручила мене...

— Можливо,— сказав лис.— На Землі чого тільки не побачиш...

— О, це не на Землі,— заперечив маленький принц.

Лис, здавалося, страшенно здивувався:

— На іншій планеті?

— Так.

— А на тій планеті є мисливці?

— Ні.

— Ну, це цікаво! А кури є?

— Ні!

— Нема нічого досконалого на світі! — зітхнув лис.

А потім він знову повернувся до того ж:

— Моє життя одноманітне. Я полюю на курей, а люди полюють на мене. Усі кури однакові. І люди всі однакові. І мені трохи нудно. Але якщо ти мене приручиш, мов життя буде ніби сонцем осяяне. Я знатиму твою ходу і розрізнятиму її серед усіх інших. Почувши чиїсь кроки, я ховаюся в нору. Твоя ж хода, як музика, викличе мене з йори. А потім — дивись! Бачиш, он там, на полях, досягають хліба? Я не їм хліба. Мені зерно ні до чого. Лани хлібів не ваблять мене. І це сумно! Але в тебе волосся наче золоте. І це буде чудово, якщо ти мене приручиш! Золоті хліба нагадуватимуть мені тебе. І я полюблю шелест хлібів під подихом вітру...

Лис замовк і довго дивився на маленького принца.

— Будь ласка... приручи мене! — попросив знову.

— Я б з радістю,— відповів маленький принц,— але в мене мало часу. Мені ще треба знайти друзів і узнати багато різних речей.

— Узнати можна тільки те, що приручиш,— сказав лис.— У людей вже немає часу щось узнати. Вони купують речі готовими у торговців. Але ж немає таких торговців, що продавали б друзів, і тому люди вже не мають друзів. Як хочеш мати друга — приручи мене!

— А що для цього треба робити? — спитав маленький принц.

— Треба бути дуже терплячим,— відповів лис.— Спочатку ти сядеш трохи далі від мене на траву, ось так. Я краєм ока поглядатиму на тебе, дивитимусь, а ти нічого не казатимеш. Мова — це джерело непорозуміння. Але кожен день ти сідатимеш трохи ближче...

На другий день маленький принц прийшов знову.

— Краще, якби ти приходив у один і той же час,— сказав йому лис.— Якщо ти прийдеш, наприклад, о четвертій годині дня, то я вже з третьої години відчуватиму себе щасливим. І чим ближче до призначеного часу, тим щасливішим я буду. О четвертій годині я вже почну хвилюватись і непокоїтись; я узнаю ціну щастю! А якщо ти приходитимеш коли попало, то я ніколи не знатиму, на котру годину готувати своє серце... Мають бути обряди.

— А що таке обряди? — поцікавився маленький принц.

— Це теж давно забута річ,— відповів лис.— Це те, що робить один день несхожим на інші дні, одну годину — на всі інші години. Є, наприклад, такий обряд у моїх мисливців. У четвер вони танцюють із сільськими дівчатами. Це такий чудовий день — четвер! Я йду прогулятись і доходжу аж до виноградинка. А якби мисливці танцювали коли попало, всі дні були б схожі один на один, і я зовсім не мав би вільного часу.

Так маленький принц приручив лиса. І коли настав час прощатись, лис мовив:

— О! Я плакатиму по тобі...

— Ти сам винен,— сказав маленький принц.— Я не хотів тобі нічого злого, а ти зажадав, щоб я тебе приручив...

— Ну звісно,— потвердив лис.

— Але ж ти плакатимеш! — сказав маленький принц.

— Ну звісно,— відповів лис.

— Виходить, ти нічого не виграв.

— Виграв,— заперечив лис.— Згадай, що я казав про золоті хліба.

Потім він додав:

— Піди ще подивись на троянди. Ти зрозумієш, що твоя троянда — єдина в світі. А коли вернешся попрощатись зо мною, я подарую тобі одну таємницю.

Маленький принц пішов подивитися на троянди.

— Ви зовсім не схожі на мою троянду,— сказав він їм,— ви ще ніщо. Ніхто вас не приручив, і ви нікого не приручили. Ви такі, як раніше був мій лис. Він був схожий на сто тисяч інших лисів. Але я з ним потоваришував, і тепер він став єдиним у цілому світі.

Троянди дуже зникливі.

— Ви гарні, але пусті,— сказав іще маленький принц.— Заради вас не захочеться вмерти. Певна річ, звичайний перехожий і про мою троянду подумає, що вона така ж, як і ви. Але вона одна-єдина, дорожка від усіх вас. Бо я полив її. Бо я накрив її скляним ковпаком. Бо я затулив її ширмою. Бо задля неї я знищив гусінь (залишив тільки двох чи трьох, щоб вивелись метелики). Бо я чув її, коли вона скаржилась чи похвалялась і навіть коли замовкала. Бо це моя троянда.

І маленький принц вернувся до лиса.

— Прощай...— сказав він.

— Прощай,— відповів лис.— Ось мій секрет. Він дуже простий: добре бачить тільки серце. Найголовнішого очима не побачиш.

— Найголовнішого очима не побачиш,— повторив маленький принц, щоб краще запам'ятати.

— Твоя троянда така дорога тобі через те, що ти віддав їй стільки часу.

— Моя троянда така дорога мені...— повторив маленький принц, щоб краще запам'ятати.

— Люди забули цю істину,— сказав лис.— Але ти не повинен забувати. Ти назавжди береш на себе відповідальність за того, кого приручив. Ти відповідаєш за свою троянду...

— Я відповідаю за свою троянду...— повторив маленький принц, щоб краще запам'ятати.

XXII

— Добрий день,— сказав маленький принц.

— Добрий день,— озвався стрілочник.

— Що ти тут робиш? — спитав маленький принц.

— Сортую пасажирів,— відповів стрілочник,— відсилаю їх у поїздах партіями по тисячі чоловік, один поїзд праворуч, другий — ліворуч.

І швидкий поїзд, загуркотівши, як грім, сяючи вогнями, промчав мимо, аж затремтіла будка стрілочника.

— Як поспішають,— мовив маленький принц.— Що вони шукають?

— Сам машиніст цього не знає,— сказав стрілочник.

Другий швидкий поїзд, сяючи вогнями, прогуркотів у другий бік.

— Вони вже повертаються?..— спитав маленький принц.

— Це не ті,— відповів стрілочник.— Це стрічний поїзд.

— Вони були невдоволені там, звідки їдуть?

— Люди завжди невдоволені там, де вони живуть,— сказав стрілочник.

Тут прогуркотів яскраво освітлений третій швидкий поїзд.

— Вони женуться за тими першими? — спитав маленький принц.

— Ні за ким вони не женуться,— сказав стрілочник.— Вони сплять там, усередині, або позіхають. Тільки діти притуляються носами до шибок.

— Тільки діти знають, чого шукають,— зауважив маленький принц.— Вони тратять стільки часу на ляльку з ганчір'я, і вона стає їм дуже дорогою, і якщо її віднімуть, діти плачуть...

— Вони щасливі,— сказав стрілочник.

XXIII

— Добрий день,— сказав маленький принц.

— Добрий день,— відповів торговець.

Він продавав поліпшені пілюлі, які заспокоюють спрагу. Проковтнеш таку пілюлю, і потім цілий тиждень не треба пити.

— Навіщо ти їх продаєш? — спитав маленький принц.

— Від них велика економія часу,— відказав торговець.— Експерти зробили підрахунки. За тиждень людина заощаджує п'ятдесят три хвилини.

— А що роблять у ці п'ятдесят три хвилини?

— Хто що хоче...

«От якби мені треба було витратити п'ятдесят три хвилини,— подумав маленький принц,— я просто пішов би до струмка...»

XXIV

Минув тиждень з дня моєї аварії в пустелі, і, послуховавши розповідь про торговця пілюлями, я випив останні краплі води.

— О,— сказав я маленькому принцові,— твої розповіді дуже цікаві, але я ще не полагодив свого літака, мені

більше нічого пити, і я теж був би щасливий, якби міг просто піти до струмка!

— Мій друг лис...— озвався він.

— Хлопчику, йдеться вже не про лиса!

— Чому?

— А тому, що доведеться вмерти від спраги...

Він не зрозумів мене і відповів:

— Добре, коли є друг, навіть якщо треба вмерти. Ось я, я дуже радий, що в мене був друг лис...

«Він не усвідомлює, яка велика небезпека. Він ніколи не знав ні голоду, ні спраги. Йому досить трошки сонця...» — подумав я.

Але він подивився на мене і відповів на мої думки:

— Мені теж хочеться пити... пошукаймо криницю...

Я стомлено розвів руками: це безглуздя — навмання шукати в неосяжній пустелі криницю. А проте ми вирушили в дорогу.

Ми пройшли мовчки багато годин, уже впала ніч, починали світитися зорі. Від спраги мене трохи лихоманило, і я бачив їх немов у сні. А в пам'яті все стояли слова маленького принца.

— Отже, і ти знаєш, що таке спрага? — спитав я.

Проте він не відповів на моє питання. Він просто сказав:

— Вода буває потрібна і серцю...

Я не зрозумів його слів, але промовчав... Знав, що не треба його розпитувати.

Він був стомлений. Сів. Я сів біля нього. Помовчали, а тоді він ще сказав:

— Зірки гарні, бо десь там є квітка, якої не видно звідси...

— Атож,— відповів я, дивлячись на осяяні місяцем піщані складки.

— Пустеля гарна...— додав він.

Це була правда. Мені завжди подобалось у пустелі. Сидиш на піщаному пагорбі. Нічого не видно. Нічого не чути. Але серед тої тиші звідкілясь ідуть промені...

— Пустеля гарна тим,— сказав маленький принц,— що в ній десь криються джерела...

Я раптом зрозумів, що то за таємниче світіння пісків, і це вразило мене. Ще маленьким хлопчиком я жив у одному старому домі, і легенда розповідала, ніби в ньому було заховано скарб. Звісно, ніхто його не знайшов, а може, й не шукав. Але через нього весь той будинок був ніби зачарований. В глибині свого серця мій дід ховав таємницю.

— Так,— мовив я,— йдеться про будинок, про зорі чи пустелю — того, що становить їхню красу, очима не побачиш!

— Я задоволений,— сказав маленький принц,— що ти згоден з моїм другом лисом.

Він заснув, я взяв його на руки й пішов далі. Я був зворушений. Здавалося, що я несу скарб, тендітний і дуже безборонний. Здавалося навіть, що нічого безбороннішого немає на Землі. При світлі місяця я дивився на його бліде чоло, на стулені вії, на пасма волосся, яке ворушив вітер, і казав собі: «Те, що я бачу, це тільки оболонка. Найголовнішого очима не побачиш...»

Його напіврозтулені вуста затремтіли в усмішці, і я ще сказав собі: «Найзворушливіше у цього маленького принца — його вірність квітці, образ троянди, який сяє в ньому, ніби полум'я світильника, навіть коли він спить...» І я зрозумів, що він ще тендітніший і ще безборонніший, ніж здається. Треба старанно берегти світильники: порив вітру може погасити. Їх...

Отак ідучи, я на світанку побачив криницю.

XXV

— Люди набиваються у швидкі поїзди, але вони вже не знають, що шукають,— сказав маленький принц.— Тому вони метушаться і крутяться то сюди, то туди...

І додав:

— Усе це пусте...

Криниця, до якої ми прийшли, була не така, як інші криниці в Сахарі. Криниці тут — це просто ями в піску. А ця була схожа на сільський колодязь. Але там не було ніякого села, і я подумав, що то сон.

— Дивно,— сказав я маленькому принцові,— тут усе приготовано — корба, відро, вірьовка...

Він засміявся, торкнув вірьовку, почав крутити корбу. І корба заскрипіла, як ото рипить старий флюгер, що довго не рухався, бо не було вітру.

— Чуєш? — озвався маленький принц.— Ми розбудили цей колодязь, і він співає...

Мені не хотілося, щоб він стомився.

— Я сам витягну,— сказав я,— тобі це надто важко.

Повільно витягнув я відро. Надійно поставив його на цямрину криниці. У вухах мені ще лунав спів корби, а у відрі, де ще тремтіла вода, стрибали сонячні зайчики.

— Мені хочеться цієї води,— сказав маленький принц,— дай мені напитись...

І я зрозумів, чого він шукав!

Я підніс відро до його уст. Він пив, заплющивши очі. Було гарно, як на свято. Це була не звичайна вода. Вона народилася від довгої дороги під зірками, від рипіння корби, від зусилля моїх рук, приємна серцеві, як подарунок. Так у дитинстві, коли я був маленьким хлопцем, мені сяяли різдвяні подарунки — вогнями свічок на ялинці, музикою опівнічної меси, лагідними усмішками.

— Люди на твоїй планеті,— сказав маленький принц,— вирощують п'ять тисяч троянд в одному саду... і не знаходять того, що шукають...

— Не знаходять...— потвердив я.

— А те, що вони шукають, можна було б знайти в одній-єдиній троянді, у ковтку води...

— Це правда,— відповів я.

І маленький принц додав:

— Але очі не бачать. Треба шукати серцем.

Я напився. Дихалось легко. Пісок уранці такого кольору, як мед. І від цього кольору меду я теж був щасливий. Чого б я мав сумувати...

— Ти повинен виконати свою обіцянку,— тихо мовив маленький принц, знову сівши біля мене.

— Яку обіцянку?

— Пам'ятаєш... обротьку для мого баранця... я ж відповідаю за ту квітку!

Я витягнув з кишені свої малюнки. Маленький принц подивився на них, засміявся і сказав:

— Баобаби у тебе трохи схожі на качани капусти...

— О!

А я так пишався тими баобабам!

— А в твого лиса вуха... наче роги... і надто довгі!

І він знову засміявся.

— Ти несправедливий, хлопчику,— я ніколи нічого не вмів малювати, тільки удава зовні і всередині.

— О, це нічого,— сказав він.— Діти знають.

Отож я намалював обротьку для баранця. Віддав малянок, і серце мені стислося.

— Ти щось надумав, а я не знаю...

Але він не відповів. Він сказав:

— Знаєш, завтра мине рік, як я попав на Землю...

А тоді, помовчавши, додав:

— Я впав зовсім близько звідси...

І почервонів.

І знову, не знаю чого, мене огорнув якийсь дивний сум. Але все-таки я спитав:

— Отже, це не випадково тиждень тому, вранці, коли ми познайомилися, ти ходив тут зовсім один, за тисячу миль від населених місць? Ти повертався туди, де впав?

Маленький принц почервонів знову.

А я, вагаючись, додав:

— Може, тому, що минає рік?..

І маленький принц ще більше зашарівся. Він ніколи не відповідав на запитання, та коли червонієш, то це означає «так», правда ж?

— О! — сказав я.— Я боюсь...

Проте він перебив мене:

— Тепер тобі треба працювати. Вертайся до своєї машини. Я жду тебе тут. Приходь завтра ввечері...

Та мені не стало спокійніше. Я згадав лиса. Тому, хто дає себе приручити, буває, доводиться й поплакати.

XXVI

Поблизу криниці була руїна старого кам'яного муру. На другий день увечері, кінчивши роботу, я вернувся туди і ще здалеку побачив, що мій маленький принц, спустивши ноги, сидить зверху. І почув, як він казав:

— Виходить, ти не пам'ятаєш? Це було не тут!

Хтось, певно, відповів йому, бо він заперечив:

— Ні! Ні! Якраз у цей день, тільки не в цьому місці...

Я підходив до муру. Нікого більше я там не бачив і не чув. А тим часом маленький принц знову сказав комусь:

— Ну, звісно. На піску ти побачиш, де починаються мої сліди. Тобі треба тільки почекати на мене. Цієї ночі я туди прийду.

До муру було метрів двадцять, а я так само нікого не бачив.

Трошки помовчавши, маленький принц озвався знову:

— А в тебе добра отрута? Ти певна, що я не буду довго мучитися?

Я став, серце моє стислося, але я все ще нічого не розумів.

— Тепер іди...— сказав маленький принц.— Я хочу зійти вниз.

Тоді я опустив очі і аж підскочив! Під муром, піднявши голову до маленького принца, лежала жовта змія, з тих, від укусу яких людина за тридцять секунд гине. Витягуючи в кишені револьвер, я бігцем кинувся до неї, але, почувши шурхіт моїх кроків, змія тихо, мов конаючий струмочок, поповзла по піску і з ледь чутним металічним шелестом, не дуже поспішаючи, залізла між каміння...

Я підбіг до муру саме вчасно, щоб узяти на руки маленького принца, білого як сніг.

— Що за вигадки! Ти вже розмовляєш із зміями!

Я розв'язав золотий шарф, який він завжди носив. Змочив йому скроні і дав випити води. І вже не наважувався більше ні про що питати його. Він серйозно подивився на мене і обняв мене за шию. Я чув, як у нього б'ється серце, мов у пташки, що, підстрелена, вмирає. Він сказав мені:

— Я радий, що ти знайшов, чого там не вистачало у твоїй машині. Тепер ти можеш повернутися додому...

— Звідки ти знаєш?

Я саме хотів сказати йому, що понад усі сподівання таки полагодив літак!

Він нічого не відповів на моє запитання, тільки сказав:

— Я теж сьогодні повертаюсь додому.

І сумно додав...

— Це значно далі... це значно важче...

Я відчував, що відбуваються якісь дивні речі. Я сти-скав його в обіймах, мов малу дитину, одначе мені зда-лося, що він вислизає прямо в якусь безодню, і я ніяк не можу його втримати...

Його задумливий погляд губився десь у даліні.

— У мене є твій баранець. І ящик для баранця. І оброть...

І він сумно всміхнувся.

Я довго ждав. Відчував, що він поволі приходив до тями.

— Ти трохи злякався, хлопчику...

Налякався, певна річ! Але він тихенько засміявся:

— Куди страшніше мені буде сьогодні ввечері...

Знову мене обдало крижаним холодом передчуття непоправного. Я не міг примиритися з думкою, що ніколи більше не почую його сміху. Той сміх був для мене мов джерело в пустелі.

— Хлопчику, я хочу ще почути, як ти смієшся...

А він сказав:

— Сьогодні вночі мине рік. Моя зірка опиниться якраз над тим місцем, де рік тому я впав...

— Скажи, хлопчику, вся ота історія із змією, з побаченням і з зіркою — це просто поганий сон, так же?

Але він не відповів. Сказав:

— Найголовнішого очима не побачиш...

— Правда...

— Це як із квіткою. Якщо ти любиш квітку, що росте десь на зірці,— вночі тобі приємно дивитися на небо. Всі зірки розцвітають.

— Правда...

— Це як з тією водою. Коли ти дав мені напитися, вона була наче музика... а все та корба і віршовка... ти пам'ятаєш... вона була чудова...

— Правда...

— Вночі ти подивишся на зірки. Моя зірка надто маленька, я не можу тобі й показати, де вона. Та це й краще. Вона буде для тебе просто однією з багатьох зірок. І тобі подобатиметься дивитись на всі зірки... Усі вони стануть твоїми друзями. І потім я тобі щось подарую...

І він засміявся.

— О хлопчику, хлопчику, як я люблю цей сміх!

— Оце й буде мій подарунок... це буде, як ото з водою...

— Що ти хочеш сказати?

— Люди мають свої зірки, які перестають бути звичайними зорями. Для одних — тих, хто

мандрує,— вони — дороговказ. Для інших це тільки маленькі вогники. Для вчених зорі — складні задачі. Для мого бізнесмена вони золоті. Але всі ці зірки мовчать. А в тебе будуть такі зірки, яких більше ні в кого немає...

— Як це розуміти?

— Я житиму на одній із зірок, я там сміятимусь, і коли ти дивитимешся вночі на небо, це буде так, наче сміються усі зірки. У тебе будуть зірки, які вміють сміятись!

І він знову засміявся.

— І коли ти втішишся (а втіха завжди приходить), то будеш задоволений, що познайомився зі мною. Ти завжди будеш моїм другом. Тобі захочеться посміятися зі мною. Тоді ти одчиниш вікно, і тобі буде приємно... І твої друзі будуть страшенно здивовані, що ти, дивлячись на небо, смієшся. А ти їм скажеш: «Так, зірки завжди викликають у мене бажання сміятись!» І вони подумують, що ти не сповна розуму. От яку капосну штуку я тобі втну...

І він ще засміявся.

— Це буде так, начеб я замість зірок дав тобі безліч дзвіночків, що вміють сміятись...

І він ще раз засміявся. Потім знову став серйозний:

— Знаєш... сьогодні вночі... ти не приходь.

— Я не покину тебе.

— У мене буде такий вигляд, наче мені кепсько... Наче я вмираю. Так воно буває. Не треба, щоб ти це бачив, не приходь.

— Я не покину тебе.

Однаке він був заклопотаний.

— Я кажу тобі це... і через змію. Не треба, щоб вона тебе вкусила... Змії злі. Може вкусити собі на втіху.

— Я не покину тебе.

Його щось заспокоїло.

— Правда, на другий укус у них немає отрути...

Тієї ночі я не бачив, як він пішов. Вислизнув нечутно. Коли я догнав його, він ішов швидко й рішуче. Мені він тільки сказав:

— А, це ти...

І взяв мене за руку. Проте щось його ще мучило.

— Ти даремно так зробив. Тобі буде боляче. Я буду наче мертвий, а насправді це буде не так...

Але я мовчав.

— Розумієш... Це дуже далеко. Я не зможу забрати свого тіла. Це надто важко.

Я мовчав.

— Та це все одно, що покинути стару оболонку. За старими оболонками нема чого сумувати...

Я мовчав.

Він трохи занепав духом. А проте зробив ще одне зусилля:

— Знаєш, це буде гарно. Я теж дивитимусь на зірки. І всі зорі будуть ніби криниці з іржавою корбою. І всі зорі дадуть мені напитися...

Я мовчав.

— Це буде так забавно! У тебе буде п'ятсот мільйонів дзвіночків, у мене — п'ятсот мільйонів струмків...

І він теж замовк: він плакав...

— Це тут. Дай мені ступити крок самому.

І він сів, бо йому стало страшно.

І ще він сказав:

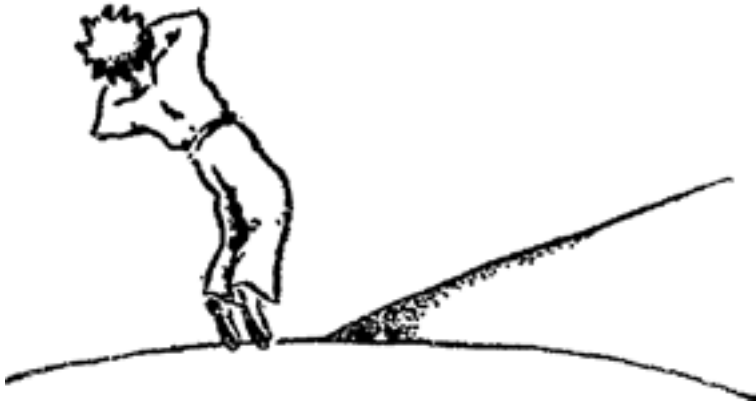
— Ти знаєш... моя троянда... я за неї відповідаю! А вона така квола! І така наївна. Єдине, чим вона може боронитися, це чотирма нікчемними колючками...

Я теж сів, бо ноги більше не держали мене. Він сказав:

— Ну от... Це все...

Повагався трошки, потім підвівся. І ступив тільки крок. А я не міг ворухнутися.

Мов жовта блискавка мигнула біля його кісточки. Він лишився нерухомий. Не закричав. А тоді впав — повільно, як падає дерево. І нечутно, бо пісок приглушує звуки.

XXVII

І ось минуло вже шість років... Я ще ніколи не розповідав цієї історії. Коли я вернувся, товариші були раді, що знову бачать мене живим. Мені було дуже сумно, але я казав їм: «Це втома...»

Тепер я трохи заспокоївся. Тобто... не зовсім. Та я добре знаю, що він повернувся на свою планетку, бо, коли розвидніло, я не знайшов на піску його тіла. Воно було не таке вже й важке... А по ночах я люблю слухати зорі. Наче п'ятсот мільйонів дзвіночків...

Але буває щось незвичайне. В оброті, яку я намалював маленькому принцові для його баранця, я забув намалювати ремінець! Маленький принц ніколи не зможе надіти її на баранця. Отож я питаю себе: «Що сталося там, на його планеті? Може, баранець з'їв троянду...»

Іноді я кажу собі: «Певно, що ні! Маленький принц щоночі накриває троянду скляним ковпаком і ретельно наглядає за своїм баранцем...» І тоді я щасливий. І всі зірки тихенько сміються.

А часом я кажу собі: «Трапляється ж іноді, що буваєш неуважним, і цього досить! Може, він колись увечері забув про скляний ковпак або вночі нишком вийшов баранець...» І тоді всі дзвіночки мовби заливаються сльозами!..

Все це дуже загадкове. Для вас, тих, хто теж полюбив маленького принца, як і для мене, світ буде інший, якщо десь, невідомо де, баранець, якого ми ніколи не бачили, можливо, з'їв троянду...

Погляньте на небо. Спитайте себе: «Є ще та квітка чи ні? Що, як баранець її з'їв?» І ви побачите, як усе змінюється...

І жоден дорослий ніколи не зрозуміє, як це важливо!

Це, по-моєму, найкраще і найсумніше місце на світі. Це той самий куточок пустелі, що намальований і на попередній сторінці, але я намалював його ще раз, щоб вам краще було видно. Це тут маленький принц появився на Землі, а потім зник.

Придивіться уважніше до цього краєвиду, щоб неодмінно пізнати те місце, якщо колись будете в Африці, в пустелі. І коли ви там проїжджатимете, благаю вас, не поспішайте, затримайтесь трохи саме під цією зіркою! І якщо до вас підійде маленький хлопчик з золотим волоссям, який сміється і не відповідає на запитання, ви одразу догадаєтесь, хто він такий. Тоді — будьте ласкаві! — не залишайте мене у великій журбі: мерщій напишіть мені, що він вернувся...